

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

5/2022

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

5/2022

MUNDARIJA

EXACT AND NATURAL SCIENCES		
Khujayev L.Kh.	Nonlinear inverse problems for the system of poroelasticity equations	3
Raxmatova N.J.	Analysis of the 1D fractional diffusion equation with initial-boundary problem	16
Hasanov I. G.	Structural changes in agriculture: problems of modernization and ways of solvation	22
LINGUISTICS		
Юлдашева Д.Н.	Ўзбек тилининг софлигини сақлашга масъулмиз	27
Irgasheva F.B.	Lingvokulturologiyaning tarixiy bosqichlari va ijtimoiy-madaniy o'ziga xosliklari	31
Norova M.F.	Phonopragmatic characteristics of apocope	35
Ruzieva M. Kh.	Clinical features of the human linguistic system	38
Sirojova Z.N.	Ingliz tilidagi qo'shma gaplarda sintaktik munosabatlar sinkretizmining funksional tadqiqi	43
Subxonova M.O.	Lingvomadaniy birliklarning do'stlik haqidagi ingliz va o'zbek maqollarida ifodalanishi	48
Sulaymanova M.Sh.	The role of national values in teaching the native language	52
Xamdamova G.X.	Maqollarning nominativ-semantik xususiyatlari	57
Xojiyeva M.Y.	Shaxs semali leksemalar valentligi va so'z birikmasi	61
Yokubova Sh.Y.	Poetik nutqda metaforik birikmalar	65
Зиёдуллаев А.Р.	Эпонимларнинг мавзуй таснифи	70
Наширова Ш.Б.	Инглизча-ўзбекча ва ўзбекча-инглизча луғатлар учун кўп маъноли сўзларни танлаш мезонлари	75
Рўзиев Я.Б.	Ўзбек тилида биринчи тур ўзлаштирмалик ва гап	80
Salixova N.N.	Ingliz va o'zbek tillarida qo'llaniladigan undovlarning ma'no turlari	86
Safarova M.Z.	Etnonimiyaning o'rganilishi	90
Тўраева Д.М.	Пунктуацияда меъёр ва янгича аъёналарнинг пайдо бўлиши	98

LINGVOMADANIY BIRLIKLARNING DO'STLIK HAQIDAGI INGLIZ VA O'ZBEK MAQOLLARIDA IFODALANISHI**Subxonova Madina Otabek qizi***Buxoro davlat universiteti**tarjimashunoslik va lingvodidaktika kafedrası o'qituvchisi**madinasubhonova2@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar, ya'ni maqol va matallar talqini va ifodasi ko'rib chiqildi. Maqollarning bir tildan ikkinchisiga tarjima qilish yoki muqobil ekvivalent topish jarayonida yuzaga keladigan muammolar misollar orqali tahlil qilindi. Asosan do'stlik ma'nosidagi tilda berilgan maqollar ajratilib, ularning til sathlaridagi o'rni, tahlili va ishlatilish o'rinlari o'rganildi. Tahlillar jarayonida xalq madaniyati, urf-odati, turmush tarzini ifodalovchi lingvomadaniy birliklarning ifodasi va ularning tarjima qilishdagi muammolari ifodasi berilgan. Ingliz va o'zbek maqollarining semantik xususiyatlarini o'rganish jarayonida, ayrim mavzudagi maqollarning o'zaro o'xshash va farqli jihatlarini ko'rib chiqildi.

Kalit so'zlar: maqol, matal, frazeologiya, mehnat, mehnatsevarlik, folklorshunoslik, lingvomadaniy birliklar, do'stlik ma'nosidagi maqollar.

Abstract. In this article, the interpretation and expression of phraseological units in the English and Uzbek languages, that is, proverbs and proverbs, was considered. The problems that arise in the process of translating proverbs from one language to another or finding an alternative equivalent were analyzed through examples. Proverbs in the language of friendship were separated, and their place, analysis and usage in language levels were studied. In the course of the analysis, the expression of the linguistic and cultural units representing the people's culture, tradition, and lifestyle and their translation problems are given. In the process of studying the semantic features of English and Uzbek proverbs, the similarities and differences of proverbs on some topics were considered.

Keywords: Proverbs, sayings, phraseology, labour, diligence, folklore, linguoculturemes, proverbs about friendship.

Аннотация: В данной статье было рассмотрено толкование и выражение фразеологизмов в английском и узбекском языках, то есть пословиц и поговорок. На примерах проанализированы проблемы, возникающие в процессе перевода пословиц с одного языка на другой или поиска альтернативного эквивалента. Были выделены пословицы на языке дружбы, изучено их место, анализ и употребление на языковых уровнях. В ходе анализа даются выражения языковых и культурных единиц, репрезентирующих народную культуру, традиции и образ жизни, и проблемы их перевода. В процессе изучения семантических особенностей английских и узбекских пословиц были рассмотрены сходства и различия пословиц по некоторым темам.

Ключевые слова: пословицы, поговорки, фразеологизмы, труд, трудолюбие, фольклор, языковые и культурные единицы, пословицы со значением дружбы.

Kirish. "Do'stlik" tushunchasi bilan bog'liq bo'lgan ingliz va o'zbek maqollari xalqning mentaliteti, madaniyati va an'alarini o'zida aks ettirib, bu xalq tilida muhim o'rin tutadi. Ikkala tilda ham do'stlar haqidagi maqollar xilma-xil bo'lib, ular orasida sinonim yoki antonim maqollarni uchratish mumkin. Lekin ularning sinonimik va antonimik munosabatlari mutlaq deb hisoblanmaydi, chunki ular kontekstga qarab tanlanadi, natijada ularning ma'nolari ham biroz o'zgarishi mumkin. Demak, maqolni tegishli o'rinda qo'llash nutqni aniq va ravon qiladi. Chunki yuqorida ta'kidlanganidek, maqollar nutqda ko'p qo'llaniladi va ular zamon, o'rin, holat va boshqa pragmatik omillarga qarab tanlanadi. Bundan tashqari, jamiyat va ijtimoiy jarayonlar maqollarning qo'llanilishi, ma'no ifodaliligi va boshqa xususiyatlariga bevosita ta'sir qiladi.

Maqollarni bir tildan boshqa tilga tarjima qilish jarayoni tarkibiy yoki tuzilmaviy yondashuvdan ko'ra ko'proq narsani talab qiladi, tarjimada maqolning asosiy g'oyasini aniq berish kerak. Ilmiy tadqiqot ishining asosiy natijasi sifatida ingliz va o'zbek maqollarida do'stlik haqidagi maqollar o'rtasida semantik, strukturaviy yoki uslubiy jihatdan o'xshashlik mavjudligi hamda ularda ko'plab farqlar mavjudligi isbotlangan. Lekin bu maqollarning lingvomadaniy o'ziga xosliklari o'rtasidagi o'xshashlik bu tillarda uchramaydi. Chunki ular jahon tillarining genetik tasnifiga ko'ra nisbiy tillar emas. Qolaversa, har bir

xalqning o'z madaniyati, urf-odatlar va, albatta, ushbu xalq tilida madaniyat qismlarini aks ettiruvchi madaniyatlar bor. Bu madaniyatlar maqollarning o'ziga xos semantik va lingvomadaniy xususiyatlarini ta'minlashga xizmat qiladi.

Yuqoridagi kuzatishlar nuqtai nazaridan shuni ta'kidlash kerakki, maqollarda real yoki tasvirlash mumkin bo'lgan ijtimoiy amaliyotlar mavjud. Qolaversa, til hamisha kundan-kunga o'zgarib turadi, buning uchun undagi maqollarning miqdori ham o'zgaradi; ba'zi maqollar yo'qolishi mumkin, odamlar o'z suhbatlarida boshqa ba'zi yangi maqollarni qo'llashni boshlashlari mumkin.

Asosiy qism. Lakoff va Tyorner maqollarning kognitiv jihatdan tahlil qilish bir qator tafsir jarayonlarini faollashtirishni o'z ichiga oluvchi, Buyuk Zanjir Metaforasi (The Great Chain Metaphor) nomli nazariya orqali amalga oshiriladi degan fikrni ilgari surdilar. Ushbu nazariya to'rtta bilim vositasini o'z ichiga oladi, bu esa maqollarni butun bir kontekstda talqin qilishga yordam beradi.

Birinchi, Umumiy ma'lumot (Generic is specific) metaforasi, "*Life is journey*" kabi misolda ko'riladigan umumiy kontseptual metaforalardan ajralib turadigan umumiy metafora hisoblanib, bu metafora maqollar foydalanuvchilari yoki tarjimonlariga maqollarda kodlangan aniq ssenariy haqidagi bilimlaridan bahramand bo'lishda va ko'plab o'xshash vaziyatlarni tushinishda foydalanishga imkon beradi.

Ikkinchi, Yaratililishning Buyuk Zanjiri (The Great Chain of Being) madaniy modelida aks ettirilgan e'tiqodlar to'plami mavjud bo'lib, ular o'zimiz va biz yashaydigan dunyo haqidagi tushunchamizni shakllantiradi.

Ushbu model tizimning uchinchi qismi, "Narsalarning tabiati" (The Nature of Things) haqidagi amaliy bilimlarimiz bilan birgalikda, dunyoning qanday ishlashi to'g'risida nazariyalarni shakllantirishga imkon beradi. Buyuk zanjir subyektlarni iyerarxiya bo'yicha tartiblaydi, shunda zanjirdagi har bir mavjudot quyida keltirilgan subyektlarning barcha ko'zga ko'ringan xususiyatlariga, shuningdek, yuqori darajadagi atributlarga ega. Aql-idrok va nutq xususiyatlariga ega bo'lgan va shu tariqa quyi darajadagi murakkab jismoniy narsalar, o'simliklar va hayvonlardan ustun bo'lgan bu iyerarxiyani eng yuqori pog'onasi egallaydi.

Nazariyaning to'rtinchi qismi bu Og'zaki Iqtisod prinsipi (The Principle of Verbal Economy) bo'lib, u iyerarxiyadagi ma'lum bir darajadagi shaxs haqida gap ketganda, agar bunday ma'lumotni istisno qiladigan boshqa ma'lumotlar bo'lmasa, uning eng yuqori darajadagi xususiyatlarini nazarda tutishi kerak. Bularning barchasiga qo'shimcha ravishda, biz ikki tildagi maqollar bilan tanishganimizdan so'ng, ular odamlarning hayot jarayoni va bajaradigan ishlariga taalluqli ekanligini anglab yetamiz [Lakoff & Tyorner, 1989: 175.p].

Ushbu nazariyaga bir qator e'tirozlar ham bo'lgan. Honeck va Temple (1994) Buyuk Zanjir Metaforasining bir vaqtning o'zida juda murakkab va juda cheklovchi ekanligini ta'kidlaydilar. Bu juda murakkab jarayon, sababi uning murakkab texnikasi talqinning umumiy prinsiplari bilan izohlangan narsalarni hisobga olish uchun maxsus ishlab chiqilgan, ya'ni nutq konteksti lingvistik iboraning qaysi birliklariga tegishli ekanligini va ular qanday talqin qilinishini belgilab beradi. Bu cheklov qo'yilgan masala hisoblandi, chunki nutq konteksti maqollarni nafaqat inson tomonidan bajariladigan ishlarni izohlashga, shu bilan birga hayvonlar kontekstiga nisbatan qo'llashga imkon beradi [Norrik, 2007: 389.p]. Boshqacha qilib aytganda, maqollarning insoniy ishlarga taalluqli bo'lgan aniq prinsipiga rioya qilish o'miga, biz maqsadli talqinni ishlab chiqish uchun so'zlashuv kontekstiga to'g'ridan-to'g'ri maqol mazmunini qo'llaymiz. Norrikning so'zlariga ko'ra, maqollar xalq og'zaki ijodi asoslari bo'lganligi sababli, hikoyalar mazmuni va boy madaniy uyushmalar oldida ahamiyatsiz bo'lib qoladi". Masalan, Ezopning taniqli "Toshbaqa va quyon" masalida biz sekin, ammo barqaror ravishda harakat qilinib g'oliblik qo'lga kiritilganini guvohi bo'lganmiz. Toshbaqa va quyon inson obrazini namoyon etishiga qaramay, baribir sekin va tez harakatlanuvchi hayvonlar misolida insonlarga taqqoslash uchun stereotiplar bo'lib qolmoqda. Masalda sekin va barqaror harakatli jonzorlar majoziy tarzda anglaniladi.

Misol uchun, ingliz tilidagi "*When cat's away, the mice will play*" maqolini qiyosiy kognitiv tahlil qilsak "*cat*" va "*mice*" so'zlari orqali insonlarning majoziy obrazlari ifodalanadi va o'zbek tilidagi "*Sulaymon o'lib devlar qutildi*" maqoliga ekvivalent bo'la oladi. Yana bir misolda hayvon obrazlari orqali ingliz va o'zbek tillarida insonlar qiyofasi juda chiroyli va tushunarli ochib berilgan. "*Dog does not eat dog*" maqolida "*dog*" obrazi orqali inson termini izohlanadi, maqolni o'quvchi uning mazmunini juda oson va tez tushuna olishi uning kognitiv tuzilishi to'liq ochib berilganligidadir va bu maqolning o'zbekcha muqobil varianti "*Qarg'a qarg'aning ko'zini cho'qimas*" tarzda ifodalanadi. "Dog" va "qarg'a" so'zlari orqali bir kasb yoki mansabdagi insonlar obrazlari nazarda tutiladi.

Yuqorida berilgan nazariyadan tashqari ingliz va o'zbek maqollari yana boshqa usullarga ko'ra ham guruhlariga ajratib tahlil qilinadi. Bunda maqollarning kognitiv shakli bilan birga ularning tildagi muqobil variantlari bor-yo'qligi ham hisobga olinishi zarur, Shuni ta'kidlash kerakki, ko'plab ingliz va o'zbek maqollari va so'zlari polisemantik bo'lib, ularni izohlash, tushuntirish va taqqoslashni juda qiyinlashtiradi. Inglizcha maqol uchun eng maqbul o'zbekcha ekvivalentni tanlashda yoki hech bo'lmaganda birlikning

asosiy ma'nosida yozishmalar kabi mezunga amal qilishni talab etadi. Jumladan, o'zbek tiliga osonlikcha tarjima qilinadigan va ularning to'liq ekvivalenti deb atash mumkin bo'lgan bir qator maqollar va so'zlar mavjud:

"Lightly come, lightly go" - *"Yengil topilgan, oson ketar"*.

"The bad news has wing" - *"Yomon xabarining qanoti bor"*.

"Better late than never" - *"Hechdan ko'ra kech"*.

"Mind your own business" - *"O'zingni bil, o'zgani qo'y"*

"Wait and see" - *"Sabrning tagi sariq oltin"* [2].

Berilgan maqollarning ingliz va o'zbekcha ma'nolari bir-biriga yaqin. Maqollarning so'zma-so'z tarjimasi ularning ma'nosiga to'la mos keladi va bu maqollarni har ikki tilda tinglaganda ham kognitiv jihatdan aynan bir narsa tushuniladi.

Ayrim maqollar esa, struktur jihatdan tubdan farq qilib, ular izohtalab hisoblanadi. Va bunday hollarda maqollarning ongda kognitiv aks etish jarayoniga ba'zi izohlar lozim bo'ladi.

"Between the devil and deep blue sea" - *"Ikki o't orasida"*.

"To know what is what" - *"Ko'zing borida yo'l tani, esing borida el tani"*.

"Forbidden fruit is sweetest" - *"Qo'shninig tovug'i g'oz ko'rinar, kelinchagi - qiz"*

"After a storm comes calm" - *"Zamonaning zindoni ham, xandoni ham bor"*.

Masalan, *"Forbidden fruit is sweetest"* - inglizcha maqoli o'zbek tiliga *"Qo'shninig tovug'i g'oz ko'rinar, kelinchagi - qiz"* deb tarjima qilingan. So'zma-so'z tarjimadan foydalanishda esa quyidagicha tarjima qilinadi: *"taqiqlangan meva eng shirinidir"*, shuningdek, maxsus tushuntirishga hojat bo'lmagan *"o'zga bog'ning olmasi shirin"* degan so'zlarga mos keladi.

Shuni ta'kidlash lozimki, o'zbek va ingliz tillarida maqol va matallarda bitta o'xshash (yoki bir xil) narsa yoki g'oyani bildirish uchun turli xil tasvirlardan foydalaniladi; bu tasvirlar ikki millatning turli xil ijtimoiy standartlari va turmush tarzlarini aks ettiradi. Masalan, *"The grass is always greener on the other side of the fence"* degan maqol tom ma'noda «to'siq ortidagi o't doim yashil boladi» deb tarjima qilingan. Ammo o'zbek tilida bunday maqol yo'q. Bu qisman o'zbekcha *"Yo'qolgan pichoqning sopi oltin"* [1] maqoliga mos keladi va insonlar ongida shunday g'aydalanadi.

Shuni ham yodda tutish kerakki, har bir so'zning semantik va grammatik ma'nosini tushunilsa ham har bir tilda so'zma-so'z qabul qilinmaydigan so'z va iboralar mavjud. Bu holatda maqol yoki so'zning g'oyasi tushunarsiz va g'alati tuyuladi. Ushbumaqollar yoki matallarni so'zma-so'z tarjima qilishga urinishlar kutilmagan va ko'pincha g'alati natijaga olib kelishi mumkin. Masalan, *"No room to swing a cat"* degan inglizcha ibora (so'zma-so'z «mushukni silkitishga joy yo'q») o'zbek tilidagi ekvivalenti *"Sichqon sig'mas iniga, g'alivir bog'lar dumiga"* maqoliga to'g'ri keladi.

Inglizcha iboralar, frazeologik birliklar, maqollar va matallar uchun ekvivalentni tanlashda biz har ikkala iborada ham grammatik yoki semantik mosliklarni topishga harakat qilishimiz kerak. Masalan, ba'zi tanish nutq qismlarini (ismlar, fe'llar, sifatlar) o'zaro bog'lash uchun: *green with envy* - *"xasaddan yashil bo'ldi"* yoki shunga o'xshash sintaktik tuzilmalarni izlash uchun:

- *As a man sows, so shall he reap* - *Har kim ekkani o'rar*

- *As you make your bed, so must you lie in it* - *"Qanday ish boshlasang shunday tugatasan."*

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, maqollar ingliz va o'zbek tillarining juda ko'p qismini tashkil qiladi. Ular semantik, strukturaviy, stilistik va hatto pragmatik jihatdan bir-biridan farq qiladi. Maqollar xalq madaniyatining ko'plab kamchiliklarini qamrab oladi. Maqollar o'zi mavjud bo'lgan til madaniyatini tasvirlash, belgilash va ifodalashga xizmat qiladi. Tilning paremiologik fonida milliy tushunchalar, narsalar, tuyg'ular, an'analar, taniqli ajdodlar, hatto joy nomlari - madaniy nuqtalarni ko'rish mumkin.

Xulosa. Ingliz va o'zbek maqollarining semantik xususiyatlarini o'rganish jarayonida, ayrim mavzudagi maqollarning o'zaro o'xshash va farqli jihatlarini ko'rib chiqildi. Har ikkala tildagi eng faol mavzudagi maqollarning tahlillarini qilgan holda quyidagi xulosalarga keldik:

- Ingliz maqollarini o'zbek tiliga yoki o'zbek maqollarini ingliz tiliga tarjima qilish va maqollarning muqobil variantlarini keltirish jarayonida aynan ma'no mazmunini saqlab qolish juda muhim hisoblanadi. Shuning uchun ham maqollar bilan ishlash avvalo ularning semantik xususiyatlarini, har bir maqolning asl ma'no-mazmunini chuqur o'rganib chiqishni talab qiladi.

- Aks holda xato tahlil qilingan maqol boshqa tilda o'zining asl ma'nosi butunlay yetkaza olmasligi mumkin;

- Ingliz va o'zbek tilidagi mehnatsevarlik mavzusidagi maqollarning katta ko'pchiligi semantik jihatdan bir-birini ta'minlaydi. Har ikki tildagi mehnatsevarlik mavzusidagi maqollarda insonni mehnatkash bo'lishga undash, dangasalik va ishyoqmaslik insonning eng jirkanch illati sifatida qaraladi;

• O'zbek va ingliz tillaridagi ko'pchilik yaxshilik va yomonlik mavzusiga oid maqollar ham deyarli bir xil ma'no-mazmunga egadir. Faqat har ikki tilda aynan bir-biriga mos keladigan so'zlardan foydalanilmagan. Odatda tarjimada turlicha ma'noga ega bo'lgan maqollarni semantik jihatdan chuqur tahlil qilish jarayonida bir xil ma'no anglatishi kuzatiladi. Yaxshilik va yomonlik mavzusiga doir ingliz va o'zbek maqollarining barchasida yaxshilik eng buyuk ezgu ish sifatida baholangan bo'lsa, yomonlik insoniyatning eng razil va jirkanch tomoni ekanligi ko'rsatiladi;

• Ingliz va o'zbek xalq maqollarining ko'pchilik qismida hayvon obrazlari ifodalangan bo'lib, ularning asosiy funksiyasi inson xarakterini ifodalashdir va hayvon obrazlari qatnashgan maqollar insonlarning asosan ijobiy va salbiy xarakterlarini tavsiflaydi;

• Hayvon obrazlari keltirilgan ingliz tilidagi maqollarning o'zbekcha muqobil variantlarida aynan bir xil hayvonning nomi ishlatilmasligi yoki umuman hayvon nomi qatnashmasligi maqolning har ikki tildagi umumiy ma'nosiga ta'sir ko'rsatmaydi.

ADABIYOTLAR:

1. Rahmatullayev Sh. *O'zbek frazeologiyasining ba'zi masalalari* – Toshkent. Fan, 1976 55-bet.
2. K.M.Karomatova, N.S.Karomatov. *Proverbs. Maqollar. Пословицы. Toshkent -«Mehnat» -2000.*
3. Савенкова М.Е. *Структура и семантика пословиц и поговорок современного русского языка. Автореф. Дис.канд. филол. наук. -Москва, 1989, с 6.*
4. Sodiqova M. *Qisqacha o'zbekcha-ruscha maqol-matallar lug'ati.* - Toshkent. "O'qituvchi". 1993.
5. Salomov G` "Til va tarjima" T., "Fan" 1974.
6. Salomov G`. *Maqol va idiomalar tarjimasi.* T., O'ZFA., 1971.
7. Salomov F`. *Tarjima nazariyasiga kirish.* T., "O'qituvchi". 1978.
8. Shukur Xolmirzayev "Bir ko'rgan tanish".-T.:Sharq, 2015.-18-26-b
9. Otabekovna, S. M. . (2022). *Comparative Analysis of Proverbs and Sayings in English and Uzbek Expressing Youth and Senility. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 2(5), 114–119. Retrieved from <https://literature.academicjournal.io/index.php/literature/article/view/360>*
10. Subxonova, M. (2022). *Роль языка и культуры в лингвокультурологическом анализе английских и узбекских пословиц. Центр научных публикаций (buxdu.Uz), 8(8). Извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/5895*
11. Ibragimovna, G. M. Subxonova Madina Otabek qizi. (2022). *Mehnat va mehnatsevarlik haqidagi ingliz va o'zbek maqollarining semantik tahlili. Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes, 311-313.*
12. Izomovich, Rasulov Zubaydullo, and Ubaydullayeva Dilafruz Fazliddinovna. "Implications from syntax for teaching a second language." *Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (2022): 320-323.*
13. Nasriddinovna, S. Z. (2022, April). *Classification of syntactic relations in compound sentences. In International Conference on Research Identity, Value and Ethics (pp. 121-123).*